

Kenan Malik

Cum să fii un musulman veritabil

În Irlanda, șapte persoane sînt arestate pentru acuzaț ia de a fi complotat pentru a-l ucide pe caricaturistul suedez Lars Vilks, care l-a desenat pe profetul Mahomed cu corp de cîine în ziarul *Nerikes Allehanda*. În Aarhus, un somalez încearcă să-l atace pe Kurt Westergaard, cel mai controversat dintre caricaturişti ziarului danez *Jyllands Posten*. La Londra, Faisal Yamani, un avocat saudit, ameninț ă să folosească legile britanice, foarte drastice referitoare la calomnie, pentru a da în judecată zece ziare daneze care au publicat caricaturile, în numele tuturor celor 95.000 de "urmași ai lui Mahomed". Libertatea de exprimare este un drept fundamental al omului și o doctrină centrală a democraț iei. Chiar este?

La cinci ani de la publicarea celebrelor caricaturi ale lui Mahomed de către ziarul *Jyllands Posten* urmările se simt încă. Și nu doar de către caricaturişti. Ameninț ările și violenț a care continuă să însoț ească publicarea lor dau frisoane scriitorilor, editorilor, proprietarilor de galerii și regizorilor de teatru. Acum doi ani, marea editură americană Random House a renunț at la publicarea cărț ii *The Jewel of Medina* ("Bijuteria din Medina"), o poveste romantică despre Aisha, soț ia cea mai tînără a profetului Mahomed, de teamă că ar putea fi ofensatoare. Anul trecut, Yale University Press a publicat volumul *Caricaturile care au șocat lumea*, un studiu academic scris de Jytte Klausen, dar, spre dezgustul autoarei, a refuzat să publice măcar una dintre caricaturi. *Index on Censorship* a publicat un **interviu** cu Klausen despre decizia celor de la Yale, dar și ei au refuzat să arate vreo caricatură.

"Ca să fiu sincer, te gîndești de două ori în astfel de cazuri", spune Ramin Gray, director la Teatrul Regal din Londra, întreat fiind dacă ar pune în scenă o piesă critică la adresa islamului. "Ar trebui să iei în considerare doar meritele sale individuale, dar, avînd în vedere vremurile în care trăim, este foarte greu. Ți-ai face griji că, în cazul în care ar provoca ofensă, teatrul va fi îngropat într-un val de controverse. Te face să umbli cu mînuși". În iunie 2007, teatrul a anulat o nouă adaptare a piesei *Lysistrata* de Aristofan, care se petrecea în raiul musulman, de teama de a nu jigni. Un alt teatru londonez, Barbican, a tăiat bucăț i din producț ia sa *Tamburlaine The Great*, din același motiv, în timp ce, în 2006, Opera Germană din Berlin a anulat o producț ie a piesei *Idomeneo* de Mozart din cauza descrierii lui Mahomed. Acum trei ani, Gemeentemuseum din Haga a renunț at la o expoziț ie de fotografii ale artistei iraniene Sooreh Hera, care prezenta homosexuali purtînd măști cu Mahomed. "Anumite persoane ar putea să le perceapă ca ofensatoare", a declarat directorul muzeului Wim van Krimpen. *De Volkskrant*, un ziar de stînga olandez, a lăudat muzeul pentru "marele profesionalism" de care a dat dovadă. Hera a primit ameninț ări cu moartea. Tim Marlow de la galeria de artă White Cube din Londra spune că autocenzura artiștilor și muzeelor este acum o practică comună, deși "foarte puț ini oameni o admit în mod explicit".

Chiar există conflictul între civilizații?

Pentru mulți, toate acestea sugerează un conflict între valorile islamului și cele ale Occidentului. În controversata sa carte *Reflections on the Revolution in Europe*, publicată anul trecut, scriitorul american Christopher Caldwell susține că migrația musulmanilor în Europa seamănă cu o formă de colonizare. "De la sosirea lor în urmă cu o jumătate de secol", observă Caldwell, "islamul a schimbat sau a solicitat schimbarea multora din bunele obiceiuri, idei și instituții europene cu care a intrat în contact". Islamul "nu ajută la înflorirea sau la validarea culturii europene, ci o înlocuiește".

Această idee a "ciocnirii civilizațiilor" a fost lansată acum douăzeci de ani, când cu scandalul Salman Rushdie, de către istoricul Bernard Lewis și popularizată apoi de Samuel Huntington. Astăzi a devenit o banalitate. Cu toate că susține teza ciocnirii civilizațiilor, Caldwell o și critică pentru incoerența ei. "Ceea ce europenii seculari numesc islam", subliniază el, "este un set de valori pe care Dante și Erasmus le-ar recunoaște ca fiind ale lor. Pe de altă parte, drepturile seculare, moderne, care constituie acum "esența a valorilor europene" i-ar lăsa mască pe Dante și Erasmus".

Cu alte cuvinte, ceea ce considerăm acum "valori occidentale" — drepturile individuale, secularism, libertatea de exprimare — sînt valori moderne, diferite de cele ce au animat societățile europene în trecut. Și nu doar europenii medievali ar respinge valorile contemporane europene, de fapt, mulți dintre europenii contemporani fac asta. Scriitoarea britanică Melanie Phillips este ostilă față de ceea ce ea consideră a fi "acapararea Vestului de către islamici", însoțită de "deriva sinucigașă" care vine odată cu acceptarea imigrației musulmane. Totuși, Phillips arată simpatie față de respingerea de către islamisti a umanismului secular, care, consideră ea, a creat "o cultură greșită morală a satisfacției imediate, cu familii dezintegrate, copii sălbatici și violență, mizerie și vulgaritate pe străzi". "Musulmanii au ajuns la concluzia că societatea cu care ar trebui să se identifice este o hazna morală", susține Phillips. "Nu este de mirare, prin urmare, că au respins-o." Caldwell consideră și el că, deși confruntarea actuală a Occidentului cu islamul poate fi "dureasă și violentă", a fost și "o infuzie de oxigen în viața intelectuală monotonă, plicticoasă și materialistă a Vestului", pentru care trebuie să ne exprimăm "recunoștința".

Cu alte cuvinte, nu există un set unic de valori europene care transcend istoria și se află în opoziție primară cu valorile islamice. Acele valori împotriva cărora islamistii radicali se raliază — valorile umanismului secular — sînt valorile care dezgustă și pe unii din cei mai mari critici ai Islamului.

Ce înseamnă "valori islamice"?

Dacă nu există "valori europene" care transcend timpul, același lucru este valabil și pentru "valorile islamice". Islamul, ca toate religiile, cuprinde atît un set de credințe cît și un complex de instituții sociale, tradiții și culturi, care leagă oamenii într-o relație specială cu concepția specială de sacru. De-a lungul secolelor, aceste instituții și culturi au transformat citirea Coranului și practica islamului. Religiile, ca toate formele sociale, nu pot rămîne neschimbate. Islamul de azi nu mai poate fi ca islamul secolului al VII-lea, după cum Mecca de astăzi nu poate arăta ca orașul din timpul lui Mahomed.

Islamul a fost transformat nu doar de timp, ci și de spațiu. S-a răspîndit de la coasta Atlanticului la Arhipelagul Indonezian printre popoare care au inserat în

Coran multe dintre vechile religii și practici sociale. "Întrebarea-cheie", subliniază sociologul francez Olivier Roy, "nu este ceea ce spune Coranul de fapt, ci ceea ce musulmanii susțin că spune Coranul. Iar musulmanii se contrazic mereu asupra a ceea ce spune Coranul și, în același timp, toți subliniază că acesta este lipsit de ambiguitate și foarte clar".

Chiar și o tradiție în aparență profund stabilă și imuabilă ca cea care stă la baza controverselor caricaturilor daneze — interdicția privind reprezentarea în imagini a profetului Mahomed — nu este, în realitate, nici profund stabilită, nici imuabilă. Islamul nu a interzis dintotdeauna reprezentarea profetului, de fapt pînă relativ recent era ceva banal să-l portretizezi. Interdicția a apărut doar în secolul al XVII-lea. Chiar și în ultimii 400 de ani, unele tradiții islamice, mai ales șiite, au acceptat reprezentarea în imagini a lui Mahomed. Biblioteca Universității din Edinburgh, în Scoția, Biblioteca Națională din Paris, Muzeul Metropolitan de Artă din New York și Muzeul Palatului Topkapı din Istanbul, toate conțin zeci de manuscrise persane, otomane și afgane ilustrându-l pe profet. Fața lui poate fi văzută pictată în multe moschei — inclusiv în Iran.

Chiar și astăzi, puțini musulmani au o problemă în a vedea fața profetului. La scurt timp după ce *Jyllands Posten* a publicat caricaturile, ziarul egiptean *Al Fagr* le-a preluat. Acestea au fost însoțite de un comentariu critic, dar *Al Fagr* nu a considerat necesar să elimine fața lui Mahomed și nu s-a confruntat cu oprobiul public pentru că nu a făcut-o.

Deci, dacă nu există nici o interdicție universală față de reprezentarea lui Mahomed, de ce au fost musulmanii universal ultragiați de caricaturi? Nu au fost. Iar cei care au fost erau mînași de zel politic, mai degrabă decît de fervoare religioasă.

Publicarea caricaturilor în septembrie 2005 nu a provocat nici o reacție imediată, nici măcar în Danemarca. Numai atunci cînd unii jurnaliști, dezamăgiți de lipsa de controverse, au contactat o serie de imami pentru a le consemna reacția, islamiștii au remarcat oportunitatea oferită nu de către caricaturi în sine, cît mai ales de către sensibilitatea societății daneze față de publicarea lor.

Printre primii contactați s-a aflat controversatul cleric Ahmed Abu Laban, un om care își declară în mod deschis sprijinul pentru Osama bin Laden și atacurile de la 11 septembrie. El a profitat imediat de prilejul de a se transforma într-un purtător de cuvînt pentru musulmanii din Danemarca. Dar la început i-a fost greu să provoace o revoltă serioasă în Danemarca sau în străinătate. A fost nevoie de mai mult de patru luni de campanie isterică și presiuni diplomatice din partea diplomaților saudiți pentru a crea o controversă majoră. La sfîrșitul lunii ianuarie 2006, Arabia Saudită l-a rechemat pe ambasadorul din Danemarca și a lansat un boicot asupra produselor daneze. Drept răspuns, o serie de ziare europene au republicat caricaturile în semn de "solidaritate" cu *Jyllands Posten*. Abia acum problema a devenit mai mult decît o zăpăceală diplomatică minoră. Au avut loc demonstrații și violențe în India, Pakistan, Indonezia, Egipt, Libia, Siria, Iran, Nigeria, Palestina, Afganistan. Ambasadele daneze la Damasc, Beirut și Teheran au fost incendiate. Dar aceste proteste, după cum a observat Jytte Klausen, "nu au fost generate de caricaturi, ci sînt parte a unor conflicte existente în zone deja fierbinți" — cum ar fi nordul Nigeriei, unde există un război civil între musulmani și creștini. Incidentele respective, arată Klausen, au fost în mod "eronat" reprezentate de presă ca expresie a violenței spontane

a musulmanilor "confrunțați cu pozele infame". "Nu este cazul" — insistă ea. Mai degrabă "aceste imagini au fost exploatate de către grupuri politice în conflicte pre-existente referitoare la islam".

Dar de ce l-au contactat jurnaliștii pe Abu Laban? Presa daneză l-a descris ca fiind un lider "spiritual". Era, de fapt, un inginer mecanic ca profesie și un islamist ca vocație. Societatea Islamică din Danemarca, înființată de el, avea legături strânse cu Frăția Musulmană, dar nu se bucura de susținere printre musulmanii danezi. Dintr-o populație de 180.000 de musulmani danezi, mai puțin de o mie au participat vreodată la rugăciunile de vineri ale Societății.

Abu Laban era cunoscut pentru susținerea infamă acordată atacului asupra Turnurilor gemene. Dintr-un punct de vedere strict jurnalistic, nu era lipsit de sens să obținem un comentariu de la cineva atât de controversat. Dar același lucru era valabil și din punct de vedere politic. Liberalii occidentali au ajuns să creadă că cei ca Abu Laban reprezintă vocea adevărată, autentică, a islamului. Parlamentarul danez Naser Khader își amintește o conversație cu Toger Seidenfaden, editor al *Politiken*, un ziar de stînga foarte critic față de caricaturi. "El mi-a spus că acele caricaturi i-au insultat pe musulmani", își amintește Khader. "I-am spus că eu nu am fost insultat, dar mi-a replicat: 'Tu nu ești un musulman veritabil'".

Cu alte cuvinte, pentru liberalii de stînga a fi un musulman veritabil înseamnă a fi ofensat de caricaturi. Odată ce ai definit așa autenticitatea musulmană, atunci numai figuri ca Abu Laban pot reprezenta adevărata voce a musulmanilor. Caricaturile daneze, cum a observat Jytte Klausen, "au devenit nu doar un instrument pentru extremiști, dar au creat și o adevărată telenovelă în Occident despre ceea ce musulmanii 'fac' în legătură cu ele".

Sau, cum spune Naser Khader, "cel mai ofensator este că jurnaliștii și politicienii cred că fundamentalii sînt musulmanii veritabili". Miturile despre caricaturile daneze — anume că toți musulmanii au fost vexați de desene și că acesta a fost un conflict teologic — tot persistă și îl transformă pe Abu Laban în vocea autorizată a islamului. Și asta pentru că opiniile lui Abu Laban reconfirmă chiar miturile despre caricaturi.

Aceeași poveste ca la Rushdie

Vedem cum se repetă în detaliu scandalul Salman Rushdie. La mai bine de douăzeci de ani de la emiterea celebrei fatwa de condamnare la moarte a scriitorului, am ajuns să acceptăm ca pe o certitudine ideea că acel scandal mondial a fost provocat de blasfemiile cuprinse în *Versetele satanice*, carte pe care musulmanii o consideră profund ofensatoare. Nu este adevărat.

Versetele satanice a fost publicată în septembrie 1988. În următoarele cinci luni, majoritatea musulmanilor a ignorat cartea, pînă cînd ayatollahul Khomeini a emis fatwa, de ziua Sfîntului Valentin din 1989. Inițial, campania împotriva cărții s-a limitat la subcontinentul indian și Marea Britanie. În afară de implicarea oficială a Arabiei Saudite, entuziasmul pentru campanie în lumea arabă și Turcia a fost limitat, la fel printre comunitățile musulmane din Franța sau Germania. Cînd Arabia Saudită a încercat să provoace interzicerea globală a cărții, puțin țări au răspuns, cu excepția celor cu importante comunități provenite din subcontinentul indian, ca Malaezia și Africa de Sud. Chiar și în Iran cartea era accesibilă și a fost recenzată în multe publicații. La fel ca în situația caricaturilor daneze, politica a fost cea care a transformat *Versetele satanice* într-un eveniment istoric global, nu religia. Romanul a făcut vîlvă în

India pentru că Jamaat-e-Islami, un grup islamist pe care Rushdie îl atacase în precedentul său roman, a încercat să folosească volumul în campania electorală.

Din India, campania anti-Rushdie a migrat în Marea Britanie, unde Jamaat avea o rețea de organizații finanțate de Guvernul saudit. Încă din anii '70, saudiții au folosit banii din petrol pentru a finanța organizații și moschei în toată lumea, pentru a-și întări poziția de campion al întregii comunități musulmane. Apoi a venit revoluția islamică din Iran. Teheranul a devenit capitala radicalismului musulman, iar ayatollahul liderul său spiritual, provocând Riadul. *Versetele satanice* au devenit o armă în conflictul dintre saudiți și iranieni. Riadul a făcut primele mișcări, *fatwa* a fost doar o încercare a Teheranului de a relua inițiativa.

Afacerea Rushdie a fost un moment de cotitură. Controversa a fost atunci una în primul rând politică, nu religioasă. Dar acceptând teoriile că scandalul era religios și toți musulmanii fuseseră ofențați, mulți liberali au ajuns la concluzia că, în lumea post-Rushdie, islamii erau vocea adevărată a islamului și că într-o societate pluralistă armonia socială cere restrângerea libertății de exprimare.

"Autocenzura" spunea filozoful musulman britanic Shabbir Akhtar, la apogeul afacerii Rushdie, "este o cerere legitimă într-o lume cu convingeri variate și puternice. Ceea ce spune Rushdie despre islam nu este doar problema sa. Este o problemă colectivă, și nu doar a musulmanilor". Liberalii occidentali au ajuns să fie tot mai mult de acord cu această idee. Indiferent de ce este corect sau nu în principiu, spun ei, în practică trebuie să menajăm sensibilitățile culturale și religioase pentru că ele sînt resimțite puternic la nivelul comunităților. Trăim într-o lume, spune această linie de argumentație, în care există conflicte profunde între culturi care se sprijină pe valori diferite și, indiferent de opinia noastră, acestea sînt valide în contextul lor specific. Pentru ca aceste societăți diverse să funcționeze, trebuie să arătăm respect pentru ceilalți, pentru cultura și opiniile lor. Justiția socială cere nu doar ca indivizii să fie tratați drept egali, dar și culturile lor să primească respect și recunoaștere în mod egal. Aceasta este filozofia multiculturalismului. Iar în lumea multiculturală a evita să rănești sensibilitățile culturale a ajuns să fie mai important decît dreptul la libertatea de expresie, văzut ca ceva abstract. În lumea post-Rushdie, liberalii au internalizat *fatwa*. Consecința este că liberalii au ajuns să susțină cele mai reacționare personaje din comunitățile musulmane. Criticii lui Rushdie nu au un drept superior față de Rushdie însuși de a vorbi în numele comunității musulmane. Și criticii, și scriitorul reprezintă curente diferite de gândire, prezente în rîndul comunității musulmane. La fel cu Naser Khader și Abu Laban. Rushdie este vocea sentimentului radical și secular, care era foarte prezent în anii '80. Criticii săi reprezintă curentele conservatoare. Campania lor împotriva *Versetelor satanice* nu a fost o încercare de a-i apăra pe musulmani față de bigoții anti-musulmani, ci mai degrabă o tentativă de a-și proteja pozițiile privilegiate în comunitate în fața atacurilor criticilor radicali și de a păstra dreptul de a vorbi doar ei în numele comunității. Și au reușit, măcar în parte și pentru că liberalii seculari din Occident i-au acceptat pe ei ca fiind vocea "autentică" a comunității musulmane.

Comitetul Britanic de Acțiune pentru Probleme Islamice (UKACIA), principala organizație din spatele campaniei anti-Rushdie în Regat, a fost format în cea mai mare parte din organizații islamice radicale. Aceste organizații au format nucleul a ceea ce a devenit apoi Consiliul Musulman

Britanic, care a fost repede acceptat de politicieni și jurnaliști ca vocea islamului britanic. "Covârșitoarea majoritate a organizațiilor cu care se consultă Guvernul britanic", spune sociologul și expertul în extremism religios Chetan Bhatt, "sînt sub influența sau controlul Jamaat-e-Islami și Frăția Musulmană. Agenda lor este strict bazată pe radicalism și nu reprezintă pe majoritatea musulmanilor din această țară".

Și exact așa este. Sondajele au tot arătat că doar 5% dintre musulmanii britanici se simt reprezentați de Consiliul Musulman. Dar sprijinul oficial oferit unor asemenea grupuri în epoca post-Rushdie a distorsionat percepțiile asupra musulmanilor și, într-o anumită măsură, chiar și percepțiile musulmanilor despre ei înșiși. Și nu doar în Marea Britanie. Naser Khader spune că ceva similar se întîmplă și în Danemarca: "La doar câteva luni după scandalul caricaturilor, prim-ministrul l-a invitat pe Abu Laban la o conferință despre terorism. Eu și alții îi ca mine am zis "el nu reprezintă decît un grup limitat de oameni". Dar nimeni nu a ascultat. Guvernul a crezut că, dacă discută cu cineva care arată ca un musulman, atunci discută cu musulmanii veritabili. Eu nu arăt cum cred ei că ar trebui să arate un musulman — nu port barbă, mă îmbrac la costum, beau alcool — deci nu sînt, de fapt, musulman. Dar majoritatea musulmanilor din Danemarca arată mai degrabă ca mine decît ca Abu Laban". În adolescența mea, în anii '80, a fi "radical" în context musulman însemna să fii secularist militant, cineva care se lupta și cu rasismul majorității, dar și cu puterea moscheilor. Cineva ca mine. Azi înseamnă exact opusul — un "radical" este acum fundamentalist religios. De unde această schimbare? Pe de o parte, din cauza nemulțumirii față de secularismul de sfînga și, de cealaltă parte, din cauza instituționalizării politicilor multiculturale.

Deziluziile create de politicile seculariste, dezintegrarea sfîngii, abandonarea de către sfînga a universalismului în favoarea particularismului etnic i-a făcut pe mulți tineri cu origini asiatice să se îndrepte spre islamism ca formă alternativă de gîndire a lumii. În același timp, creșterea multiculturalismului și a politicilor identitare a creat societăți mai tribalizate și a erodat aspirațiile spre valori universale valabile. În interiorul comunităților musulmane, aceste tendințe au subminat forțele progresiste și au întărit pozițiile bigoților religioși. Musulmanii seculari au ajuns să fie văzuți ca trădători ai culturii lor, în vreme ce Islamul radical a ajuns nu doar acceptabil, dar, pentru mulți, mai autentic. Cum tradiția străveche a fost marginalizată, tinerii musulmani nemulțumi și nu au putut decît să se regăsească în islamismul militant.

Multiculturalismul liberal nu a creat islamul radical, dar i-a creat un spațiu în societățile occidentale, spațiu care anterior nu exista. De asemenea, a furnizat legitimitate morală argumentelor islamiste. De fiecare dată cînd un politician denunță o lucrare de artă ca fiind "ofensatoare", de fiecare dată cînd un ziar își cere scuze pentru a fi cauzat vreă ofensă, de fiecare dată cînd un jurnalist îi spune cuiva ca Naser Khader că el nu este un musulman "veritabil" argumentele morale ale islamistilor ies întărite. Vor exista mereu extremiști care vor încerca să asasineze caricaturiști sau să pună bombe la redacțiile ziarelor. Nu prea se poate face nimic în legătură cu asta. Dar ceva putem totuși să facem, anume să refuzăm să creăm o cultură care încurajează astfel de oameni prin acceptarea vocii lor ca pe ceva legitim.

Contribution by Dilema veche
First published in *Dilema veche* 332 (2010) (Romanian version)
(c) Kenan Malik
(c) Eurozine